

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

4.1 สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยในเรื่อง “วิถีสู่การบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน” ผู้วิจัยได้พยายามหาประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อมาประกอบไว้ โดยได้นำเสนอประเด็นเรื่องการบรรลุธรรมและภาวะของธรรมหรือจุดหมายสูงสุดที่พึงบรรลุถึง เอาไว้เป็นช่วงแรก ทั้งนี้เพราะ การที่เราจะเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของวิธีการปฏิบัติที่แต่ละสำนักเสนอมานั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจถึงจุดหมายปลายทางที่วิธีปฏิบัตินั้นๆ จะนำไปถึงด้วย วิธีปฏิบัติจะมีความถูกต้องสมเหตุสมผลเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องเหมาะสมที่มันจะนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายนั้นๆ ได้หรือไม่เพียงไร ถ้าหากจุดหมายอยู่ที่หนึ่ง และวิธีปฏิบัตินำไปสู่อีกที่หนึ่ง วิธีปฏิบัตินั้นย่อมจะใช้ไม่ได้ในกรณีนี้ แม้ว่ามันจะเป็นวิธีปฏิบัติที่ดังามในตัวเองเพียงใดก็ตาม

ในการศึกษา เราพยายามหาคำตอบว่า จุดหมายสูงสุดตามทัศนะของแต่ละฝ่ายคืออะไร ดำรงอยู่อย่างไร และบุคคลผู้บรรลุถึงภาวะเช่นนั้น มีรูปแบบชีวิตเป็นไปอย่างไร เราพบว่า ในฝ่ายเถรวาท นิพพานคือจุดหมายสูงสุด นิพพานเป็นภาวะที่กิเลสดับหมดไปโดยเด็ดขาด ความทุกข์ทั้งหลายที่มีอยู่ในชีวิตมนุษย์นี้มีสาเหตุมาจากกิเลสดับหมดหรืออวิชชาทั้งสิ้น เพราะอวิชชาเป็นตัวบงการ ชีวิตมนุษย์จึงผันแปรไปตามปรากฏการณ์ต่างๆ ยากที่จะมีความสุขอย่างแท้จริงได้ นิพพานหรือความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงจึงเป็นจุดหมายสำคัญสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ บุคคลผู้บรรลุนิพพานก็เป็นผู้มีสุข สันติ เสรีภาพอย่างแท้จริง ดำรงอยู่ด้วยปัญญาและมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์โดยอัตโนมัติ เพราะบุคคลเช่นนั้น ไม่มีกิเลสอันจะทำให้ยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกเป็นเราเป็นเขาอีกต่อไป นิพพานหรือภาวะดับกิเลสและกองทุกข์อย่างเด็ดขาดนี้ อาจถูกเรียกว่าวิมุตติหรือนิโรธ ซึ่งทั้งหมดก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือเป็นภาวะดับกิเลสและกองทุกข์โดยสิ้นเชิงนั่นเอง

ในนิกายรินไซเซน จุดหมายสูงสุดคือซาโตริหรือการประจักษ์แจ้งพุทธภาวะอันเป็นธรรมชาติเดิมแท้ของตนเอง การศึกษาประเด็นเรื่องพุทธภาวะนี้ทำให้เราเข้าใจทัศนะพื้นฐานของเซนในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและชีวิตมนุษย์ไปในตัว เราพบว่า ในทัศนะของเซน มนุษย์ได้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ความเป็นจริงของมนุษย์จะมีอยู่ในความเป็นเอกภาพซึ่งกันและกันโดยลักษณะเป็นพลวัต (dynamic) เท่านั้น ความเป็นจริงของปัจเจกชนหา มีอยู่อย่าง เป็นเอกเทศไม่ ธรรมชาติที่แท้จริงคือภาวะที่มนุษย์ดำรงอยู่อย่างประสานสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไร้การแบ่งแยกในลักษณะปัจเจกภาวะ ในการดำรงอยู่เช่นนี้ มีความบริสุทธิ์และเสรีภาพที่เป็นไปเองโดยอัตโนมัติ ตัวตนของมนุษย์ได้ประจักษ์แจ้งภาวะเช่นนั้นอยู่

แล้วโดยธรรมชาติ ฉะนั้น มนุษย์ทุกคนจึงเป็นผู้ประจักษ์แจ้งอยู่ก่อนแล้วโดยธรรมชาติ นั่นคือทุกคนเป็นพุทธะเท่าเทียมกันหมด แต่เพราะมนุษย์ตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชา เขาจึงไม่สามารถประจักษ์แจ้งพุทธภาวะที่เป็นธรรมชาติเดิมแท้ของตนเองได้ อวิชชาทำให้เกิดความคิดเชิงมโนทัศน์ (conceptual thought) มีการแบ่งแยกเปรียบเทียบประเมินค่าสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ต่างๆ เกิดความรู้สึกเป็นเขาเป็นเรา เป็นความดีกว่าเลวกว่า เป็นต้น กลายเป็นความทุกข์ความวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด แต่ถ้าเมื่อใดมนุษย์สามารถขจัดความคิดแบ่งแยก ทำลายอวิชชาได้อย่างแท้จริง เมื่อนั้นเขาก็จะประจักษ์แจ้งพุทธภาวะอันเป็นธรรมชาติเดิมแท้ของตนเองได้ และหลังจากนั้น เขาก็จะดำรงอยู่ด้วยความสงบสุข มีเสรีภาพ ไร้การแบ่งแยกในสรรพสิ่ง มีเมตตาธรรมต่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่งในจักรวาล ดำรงอยู่อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจักรวาลตามธรรมชาติแท้จริงของตนเองตลอดไป

จากการศึกษา เราพบว่า หลักการเพื่อเข้าถึงจุดหมายในทั้งสองสำนักก็มีความคล้ายคลึงกัน นั่นคือการทำลายอวิชชาหรืออาสวกิเลสอันเป็นสาเหตุแห่งความวุ่นวายในชีวิตแล้วเข้าถึงภาวะหลุดพ้นในที่สุด ส่วนวิธีการก็คือการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวนั้น ในเดรวาทถือว่า ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือศีล สมาธิ ปัญญา เป็นวิถีสู่จุดหมายสูงสุด ส่วนในรินไซเซน แม้จะไม่มี การกำหนดรูปแบบแห่งวิธีปฏิบัติไว้ชัดเจน แต่เราก็พอจะประมวลการปฏิบัติในนิกายนี้ออกเป็น 3 ข้อด้วยกัน คือ ชาเซน (การฝึกสมาธิ) ชันเซนหรือหลักแห่งโกอัน (ปริศนาธรรม) และมอนโด (การถามตอบอย่างฉับพลัน) วิธีการในทั้งสองสำนักนี้ เมื่อพิจารณาให้รอบคอบ เราจะพบความลงรอยกันเป็นอย่างดี เราพบว่า จุดมุ่งหมายของชาเซนและจิตตสิกขาคือการทำให้สงบแน่วแน่อยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการเตรียมจิตให้พร้อมเพื่อไปทำงานพัฒนาปัญญาต่อไป ส่วนปัญญาสิกขาและชันเซนรวมทั้งมอนโดต่างก็มีจุดหมายเพื่อสะลายความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ก่อเกิดปัญญาที่แท้จริงขึ้น ทำให้มองโลกและชีวิตตามความเป็นจริงที่ว่าสรรพสิ่งไร้ตัวตนที่ควรเข้าไปยึดมั่น และในที่สุด ปัญญาจะช่วยให้เข้าถึงภาวะหลุดพ้นได้อย่างเด็ดขาด

อนึ่ง เกี่ยวกับประเด็นเรื่องความฉับพลันในการปฏิบัติและการบรรลุธรรมซึ่งดูเหมือนว่าเซนจะแตกต่างจากนิกายอื่นๆ รวมทั้งนิกายเดรวาทด้วยนั้น เมื่อพิจารณาโดยละเอียด เราพบว่าประเด็นดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่ความแตกต่างแต่อย่างใด เพราะในเอกสารฝ่ายเดรวาท ก็มีเรื่องราวที่แสดงถึงการไม่ยอมรับการเรียนรู้หรือความฉลาดปราดเปรื่อง โดยปราศจากการลงมือปฏิบัติธรรมเซนและเดรวาทต่างก็ถือว่า การเรียนรู้หรือการถกเถียงอภิปรายข้อธรรมในคัมภีร์ต่างๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว โดยไม่ได้ลงมือปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม เป็นการกระทำที่เปล่าประโยชน์ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนาและการหันกลับเข้าไปดูจิตใจของตนเองในปัจจุบันขณะอย่างแท้จริงจัดเป็นวิธีปฏิบัติที่ลัดตรงต่อจุดหมายโดยแท้ นอกจากนี้ ในการบรรลุธรรมของฝ่ายเดรวาท ยังปรากฏเรื่องราวของบุคคลจำนวนหนึ่งที่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์อย่างฉับพลันเช่นเดียวกันกับในฝ่ายเซน เพราะฉะนั้น

ความฉับพลัน (suddenness) ในเรื่องการปฏิบัติและการบรรลุธรรมจึงไม่ได้อยู่นอกขอบเขตของพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมหรือพุทธศาสนานิกายเถรวาทแต่อย่างใด

4.2 ข้อเสนอแนะ

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในทางศาสนา ซึ่งดูเหมือนจะอยู่ห่างไกลจากชีวิตปกติของผู้คนทั่วไป เป็นการศึกษาในเชิงวิชาการ ทั้งไม่ได้ศึกษาครอบคลุมในรายละเอียดทุกประเด็นด้วย เพราะยังมีประเด็นที่ควรศึกษาอีกมากมายทั้งในนิกายเถรวาทและรินไซเซน ในนิกายเถรวาทนั้น งานวิจัยนี้ได้พูดถึงภาวะแห่งนิพพานว่ามีหลากหลายภาวะรวมทั้งภาวะที่เป็นสุขแท้ คือสุขที่ไม่ต้องอิงอามิส (นิรามิสสุข) ด้วย ฉะนั้น “ทัศนะเรื่องความสุข” จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจทีเดียว โดยอาจศึกษาในเชิงจริยศาสตร์ว่าสุขในพุทธศาสนาเถรวาทมีความหมายอย่างไร มีกี่ระดับ และระดับสูงสุดดำรงอยู่อย่างไร ที่สำคัญความสุขจัดว่าเป็นจุดหมายสูงสุดในทัศนะของเถรวาทได้อย่างไร เป็นต้น ส่วนในนิกายรินไซเซนนั้น มีเรื่องที่น่าสนใจอยู่หลายประเด็น และหนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ “ทัศนะเรื่องตัวตนของมนุษย์” ที่ปรากฏในคำสอนของรินไซเซน ซึ่งในหลายแห่งจะมีคำพูดที่ดูเหมือนว่ากำลังอธิบายถึง ‘มนุษย์ที่แท้จริง’ ซึ่งดำรงอยู่ตลอดเวลา เช่นที่พูดว่า “ภายในรูปกายที่เปลือยเปล่านี้อย่างยังมีมนุษย์ที่แท้จริงซึ่งปราศจากภาวะลักษณะใดๆ (the true man of no rank) ผู้ซึ่งผ่านเข้าออกทางอายตนะของเจ้าอยู่ตลอดเวลา” เป็นต้น และในงานวิจัยนี้ ช่วงที่ว่าด้วยธรรมชาติแห่งพุทธะในบทที่ 2 นั้น เราพบว่ามี การพูดถึงตัวตน (the self) อยู่มากมายหลายแห่ง การศึกษาทัศนะเรื่องตัวตนในนิกายเซนจึงน่าจะเป็นการช่วยเปิดเผยทัศนะที่แท้จริงของเซนออกสู่การรับรู้ของผู้คนทั่วไปได้เป็นอย่างดี โดยเราอาจศึกษาทัศนะเรื่องนี้ในเชิงอภิปรัชญาก็ได้ เมื่อได้มีการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง ก็คงจะเกิดประโยชน์แก่วงการปรัชญาและศาสนาไม่น้อยเลยทีเดียว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย